Antun Giron, Dragovan Šepić o talijanskim antifašistima i njihovu odnosu prema pitanju pripadnosti Istre i Rijeke. Arhivski vjesnik, 32/1989. sv. 33, str. 47—52.

Antun Giron

Zavod za povijesne i društvene znanosti, Rijeka, Braće Šupak 5

DRAGOVAN ŠEPIĆ O TALIJANSKIM ANTIFAŠISTIMA I NJIHOVU ODNOSU PREMA PITANJU PRIPADNOSTI ISTRE I RIJEKE

UDK 949.713:92 ŠEPIĆ Izlaganja sa znanstvenih skupova

Primljeno: 29. 5. 1989.

D. Šepić analizira ovo pitanje u povijesnom slijedu, od njegova ishodišta, geneze i modifikacije uvjetovanih djelovanjem drugih unutrašnjepolitičkih i vanjskopolitičkih činilaca. Šepićeva znanstvena stajališta temelj su za upoznavanje te problematike, za njezino dalje izučavanje, ali i za kritičko preispitivanje političkih odnosa u Istri i međunarodnih gledišta na problem Istre i Rijeke u prvoj polovini XX. stoljeća. U tom pogledu D. Šepić dao je veoma važne rezultate svojih istraživanja koje će ostati trajna podloga za iduća proučavanja.

Značajan segment hrvatske i jugoslavenske historiografije čine radovi dr. Dragovana Šepića o Istri. Iako ti njegovi radovi obuhvaćaju široku lepezu pitanja iz novovijeke istarske povijesti, u centru Šepićeva znanstvenog interesa je, bez dvojbe, nacionalno pitanje i problematika njegova rješavanja. Naime, u svim tim Šepićevim radovima uočljivo je nastojanje znanstvenika da istraži, pronikne i dade znanstvenu interpretaciju slavensko-talijanskih odnosa koji od sredine XIX. st. daju pečat sveukupnom zbivanju u Istri. Budući da tijekom prve polovine XX. st. problematika međunacionalnih odnosa u Istri postaje sferom međunarodnih i međudržavnih odnošaja, Šepić je nužno morao rasvijetliti i taj aspekt ovog pitanja. Kako pak ta nova značajka sla-

vensko-talijanskih odnosa stavlja na dnevni red i pitanje određivanja državno-pravnog statusa Istre i Rijeke, to i Šepićeva istraživanja prate taj proces u svoj njegovoj složenosti i međuzavisnosti pojedinih činilaca. Jedan od značajnih faktora tog procesa bile su bez svake sumnje, talijanske političke stranke, njihova stajališta, interesi i konkretne političke akcije.

1.

U svojim radovima objavljenim na stranicama: »Jadranskog zbornika«, »Historijskog zbornika«, »Zbornika Historijskog instituta Jugoslavenske akademije«, Jugoslavenskog istorijskog časopisa«, u časopisima »Putovi revolucije«, i »Istra«, zborniku »Pazinski memorijal«, »Časopisu za suvremenu povijest« i novoizašlom trotomnom djelu »Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije« Šepić nastoji rasvijetliti odnos talijanskih građanskih i radničkih stranaka prema pitanju pripadnosti Trsta, Istre i Rijeke. Njihova stajališta on promatra dijalektički, u povijesnom slijedu, od njihova ishodišta, njihove geneze i modifikacija uvjetovanih djelovanjem drugih untrašnjopolitičkih i vanjskopolitičkih činilaca. Naime, problematika međunacionalnih odnosa, etničke pripadnosti Istre i rješavanja njenog državno-pravnog statusa ne javlja se tek u razdoblju između dvaju ratova, odnosno tijekom drugog svjetskog rata. Ona je prisutna već ranije, a aktualizira se tijekom prvog svjetskog rata u vrijeme agonije i konačnog raspada Dvojne Monarhije. Pitanje pripadnosti Trsta, Istre i Rijeke izlazi tada iz okvira teoretskih razmatranja i unutrašnjopolitičkih pitanja. Ono postaje međunarodno-pravno pitanje i problematika koja će trajno opterećivati bilateralne odnose Kraljevine Italije i novostvorenog Kraljevstva SHS, odnosno Kraljevine Jugoslavije. Opredjeljivanje za narodnosni princip, za pravo na samoodređenje naroda, ili pak za obvezu poštivanja međunarodnih ugovora i međudržavnih kompromisa, postaje bitan činilac međustranačkih i međudržavnih oporba. Sav taj koloplet nastalih suprotnosti, socijalnih napetosti i političkih borbi unutar zainteresiranih država, rezultirat će uključivanjem Trsta, Istre i Rijeke u okvire državnih međa Kraljevine Italije. Od tada su Hrvati i Slovenci Julijske krajine bili izloženi ozakonjenom procesu denacionalizacije.

Razdoblje istarske povijesti obrađeno u tom dijelu Šepićeva opusa izlazi iz vremenskih okvira koji su predmet ovog razmatranja. Međutim, neophodno je upozoriti i na te Šepićeve historiografske radove jer su oni po svojoj tematici sastavni dio njegova istraživanja geneze odnosa talijanskih građanskih i radničkih stranaka prema pitanju pripadnosti Istre i Rijeke. Zaista bez konzultiranja Šepićevih radova o gledištima: Vivantea, Salveminija, Bissolatija, Pittonija, Slatapera, Sonina, Nittija, Sforze, Bonomija i dr. na nacionalne odnose i pitanje pripadnosti Julijske krajine, nije moguće sagledati korijene gledišta talijan-

skih antifašista u razdoblju između dvaju ratova i tijekom drugog svjetskog rata. Nužno je, dakle, naznačiti da je Šepić istražio i cjelovito prikazao stajališta talijanskih stranaka prema pitanju pripadnosti Istre i Rijeke, a njegovi radovi o odnosu koalicije talijanskih antifašističkih stranaka prema pitanju pripadnosti Julijske krajine tijekom drugog svjetskog rata, samo su jedan od segmenata te cjeline.

2.

Koaliciju talijanskih antifašističkih stranaka Šepić prati od njena nastanka, tj. od vremena kada je uslijed zavođenja fašističke diktature onemogućio djelovanje antifašista unutar granica Italije. Osnovna programska orijentacija antifašističkih stranaka i grupa, tj. razobličavanje fašizma i slamanje diktature, dovodi do stvaranja koalicije pod nazivom Antifašističke koncentracije (Concetrazione antifascista). Tu koaliciju sačinjavaju: socijalisti, socijalisti maksimalisti, republikanci, Talijanska liga za prava čovjeka i Konfederacija rada. Podržavali su je i talijanski liberali, a prilazi joj i pokret »Pravda i sloboda«. Komunistička partija Italije, slijedeći bez sumnje tadašnju orijentaciju Kominterne, ne djeluje u zajedništvu s Antifašističkom koncentracijom. Iako je sve antifašiste povezivao istovjetan cilj, njihovo viđenje budućeg društvenog i političkog uređenja Italije, njihovo stajalište u odnosu na prava nacionalnih manjina u postfašističkoj Italiji nisu bili istovjetni. Globalno gledajući, Koalicija je zauzimala stajalište da je u postfašističkoj Italiji potrebno osigurati ustavnu zaštitu prava nacionalnih manjina koja će im osigurati punu ravnopravnost, kulturnu i administrativnu autonomiju. Dakle, Koalicija se javno distancira od denacionalizatorske politike fašističkog režima u Julijskoj krajini, ali se ne izjašnjava o pripadnosti tih krajeva. Međutim, o tom pitanju među strankama nije bilo potpunog suglasja. Dok su prvaci nekih stranaka i dalje zagovarali rješenje utvrđeno rapallskim ugovorom, uz moguću autonomiju Rijeke, drugi su prihvaćali mogućnost revizije granice u Istri i njeno pomicanje na Učku i Ćićariju. Radničke stranke, Socijalistička i Komunistička, izjašnjavale su se za pravo samoopredjeljenje naroda. Dok se ta orijentacija Socijalističke stranke svodila uglavnom na načelno opredjeljenje, KPI je to svoje stajalište konkretizirala. Na svom trećem (1926). i četvrtom kongresu (1931.), a zatim i u tripartitnoj deklaraciji (1934.) Hrvatima i Slovencima Julijske krajine priznaje pravo na samoopredjeljenje i otcjepljenje od imperijalističke Italije. Šepić nije ulazio u podrobniju analizu tog opredjeljenja KPI. Ono je, međutim, bilo na liniji programa Kominterne o nacionalnom pitanju i nužnosti revolucionarne akcije radi rušenja imperijalističkih režima. Dakle, u slučaju Julijske krajine pravo na otcjepljenje od imperijalističke države, zavisno od konkretnih prilika, imali bi Hrvati i Slovenci, ali i Talijani. To objašnjava neka kasnija stajališta KPI prema pitanju držav-

no-pravnog statusa Istre i Rijeke. Uostalom, ni druge talijanske antifašističke stranke nisu odstupale od svojih tadašnjih stajališta, a izvjesne modifikacije i varijante bile su uvjetovane konkretnim političkim prilikama u Italiji i Julijskoj krajini. Međutim, Šepić je apsolutno u pravu kada konstatira da je u razdoblju između dvaju ratova KPI otvoreno iznijela svoje viđenje rješavanja državno-pravnog statusa Istre i Rijeke, dok u deklaracijama ostalih antifašističkih stranaka to pitanje nije našlo mjesta. No, kada početkom drugog svjetskog rata, oslanjajući se na tajnu ponudu Britanaca, Dušan Simović javno pokreće pitanje revizije jugoslavensko-talijanske granice i talijanska antifašistička emigracija je prinuđena otvoreno iznijeti svoje stajalište. Reakcija Društva »Giuseppe Mazzini« iz New Yorka, odnosno Carla Sforze, pokazala je da talijanska antifašistička emigracija nije sklona reviziji rapallskog ugovora. Iako se Britanija ogradila od Simovićeve izjave, pitanje jugoslavensko-talijanske granice više ne silazi s političke scene. Njega aktualiziraju zbivanja u Jugoslaviji u kojoj KPJ pokreće narodnooslobodilački rat na čitavom jugoslavenskom etničkom prostoru. Prema događajima u Julijskoj krajini, tj. prema NOP-u koji nastupa s programom nacionalnog i socijalnog oslobođenja, moraju se odrediti i talijanski antifašisti. Nova koalicija pod nazivom Nacionalne fronte akcije (Fronte nazionale d'Azione) koju u početku čine: Stranka akcije, Socijalistička stranka i KPI zalagat će se za sklapanje časnog mira sa Saveznicima, za poštivanje nacionalne nezavisnosti svih naroda, ali i za poštivanje suvereniteta i integriteta talijanskog nacionalnog teritorija. Nakon pada Mussolinija Fronti se pridružuje Demokršćanska stranka i Grupa za obnovu Liberalne stranke, a nakon kapitulacije Italije Fronta se transformira u Odbor nacionalnog oslobođenja (Comitato di Liberazione Nazionale). Funkciju središnjeg organa ubrzo preuzimlje Odbor nacionalnog oslobođenja gornje Italije (Comitato di Liberazione Nazionale Alta Italia). CLNAI, koji staje na čelo talijanskog pokreta otpora, mora voditi računa o rezultatima koje je ostvario NOP Istre kao sastavni dio NOP-a naroda Jugoslavije. Radi se, naime, o pazinskim odlukama, ZAVNOH-a i AVNOJ-a o sjedinjenju Istre, Rijeke i ostalih otuđenih krajeva federalnoj Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji. Građanske stranke u CLNAI uglavnom zadržavaju stajališta koja su imala između dvaju ratova, tj. ne prihvaćaju reviziju rapallskog ugovora. KPI, ne osporavajući pravo istarskih Hrvata na samopredjeljenje i otcjepljenje, smatra te odluke preuranjenim. Obrazlažući to stajalište KPI, Šepić sasvim ispravno tvrdi da je uzrok tome bio njen položaj u koaliciji talijanskih antifašističkih stranaka, ali i velik utjecaj Moskve na talijanske komuniste. Nadalje, njegove analize ukazuje na činjenicu da se odnos KPI, pa i CLNAI prema pitanju pripadnosti Istre, ne može poistovjećivati s njihovim odnosom prema pitanju pripadnosti Rijeke. Mora se na žalost konstatirati da te isprav-

ne Šepićeve teze nisu akceptirane u nekim našim novim historiografskim radovima. Osim toga, Šepić je sasvim ispravno upozorio na bitne razlike u stajalištima CLNAI i Odbora nacionalnog oslobođenja za Julijsku krajinu (Comitato di Liberazione Nazionale per la Venezia Giulia) kako prema pitanju pripadnosti Istre, tako i prema pitanju suradnje s NOP-om. On je, naime, argumentirano ukazao na činjenicu da nepomirljivo stajalište CLNVG prema sjedinjenju Istre s Hrvatskom i Jugoslavijom nije bilo uvjetovano samo stajalištem građanskih stranaka u njemu, nego i stajalištem rukovodstva Tršćanske federacije KPI. Naime, dok CLNAI prihvaća suradnju s NOP-om uz uvjet da se tijekom rata ne postavlja pitanje granice na područjima s miješanim stanovništvom (ovdje se ne može ulaziti u to što je koja strana podrazumijevala pod »località nazionalmente miste«), CLNVG upućuje protest upozoravajući CLNAI na »slavensku opasnost«. Tek nakon promjena u rukovodstvu Tršćanske federacije KPI bila je moguća uspostava Koordinacijskog antifašističkog odbora u Trstu, tj. bilo je moguće ostvariti suradnju između KPI i KP Slovenije. To, međutim, nije bio i jedini rezultat promjene stajališta Tršćanske federacije KPI. Ta promjena je izazvala definitivni rascjep između komunista i građanskih stranaka u CLNVG. Naime, dok se komunisti zalažu za prihvaćanje programa NOP-a, predstavnici Demokršćanske stranke, Stranke akcije, Liberalne i Socijalističke stranke sklapaju poseban sporazum o političkoj akciji koja će pridonijeti da Istra ostane u granicama talijanske države. Međutim, ni ta Šepićeva istraživanja nisu u cijelosti akceptirana. Dakako, činjenice koje iznosi nije moguće osporiti, ali se njihova interpretacija zanemaruje, poglavito u talijanskoj historiografiji. Općenito uzevši, stječe se dojam da se Šepićevim radovima o odnosu talijanskih antifašista prema pitanju pripadnosti Istre i Rijeke ne posvećuje dužna pažnja, iako je on tu problematiku cjelovito obuhvatio, a neke njene aspekte, posebno one od međunarodnog značaja, prvi objelodanio. Na nedovoljno korištenje, ili pak nepoznavanje tog dijela Šepićeva historiografskog opusa, ukazuje i neujednačeno obrađena povijest NOB-e Istre, ili pak još uvijek prisutne netočne interpretacije nekih događaja u NOB-i na području zapadne Istre. NOB u sjeverozapadnoj Istri gdje je, iz više uzroka, došao do izražaja utjecaj Tršćanske federacije KPI i CLNVG, a njihove pozicije je Šepić obradio, ostala je neistražena sve do nedavno. Vjerojatno i nije slučajno što se tog posla prihvatio Zavod JAZU u Rijeci, upravo onaj Zavod koji vodi dr. Dragovan Šepić. Njegovi radovi o djelovanju koalicije talijanskih antifašističkih stranaka bili su pri tom od velike pomoći. Sve to svjedoči da Šepićevi radovi o talijanskim antifašistima i njihovu odnosu prema pitanju pripadnosti Istre i Rijeke predstavljaju temelj za upoznavanje te problematike, za njeno daljnje izučavanje i, konačno, za kritičko preispitivanje političkih odnosa u Istri i međunarodnih gledišta na problem Istre i Rijeke tijekom drugog svjetskog rata.

Antun Giron, Dragovan Šepić o talijanskim antifašistima i njihovu odnosu prema pitanju pripadnosti Istre i Rijeke. Arhivski vjesnik, 32/1989. sv. 33, str. 47—52.

Summary

DRAGOVAN ŠEPIĆ ON THE ITALIAN ANTIFASCISTS AND THEIR VIEWS CONCERNING THE APPERTAINANCE OF ISTRIA AND RIJEKA

Dragovan Šepić analysis this question in a historic continuity from its origin, genesis and modifications arising under the influence of other both inner and outer political factors. His scientific views are the basis for a better understanding of this problem for further research into the matter but also for a critical reinvestigation of the political relations in Istria and the international views on the problem of Istria and Rijeka in the first half of the 20 th century. Concerning this question Dragovan Šepić gave many valuable answers and his results will remain an everlasting valuable base for further research.